

LIETUVIŲ TAUTOSAKOS RANKRAŠTYNUI – 70 METŲ!

Rūta Žarskienė, Austė Nakienė, Povilas Krikščiūnas

Tai – didžiausia ir seniausia folkloro saugykla Lietuvoje. Joje įamžinta šimtmečius gyvavusi valstietiškoji kultūra, o dabar kaupiamas ir šiuolaikinio gyvenimo realijas atspindintis folkloras.

KOLEKCIJOS

Rankraščiai

Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai (LMD, 1330 rinkinių), Lietuvių tautosakos rankraštynas (LTR, daugiau kaip 7400 rinkinių; kolekcija nuolat papildoma), Vilniaus pedagoginio universiteto studentų rinkiniai (VPUTR, 995 rinkiniai). Iš viso saugoma daugiau kaip 9700 rinkinių, juose yra per 1,8 milijono kūrinių: per 684 000 dainuojamosios tautosakos, apie 192 000 pasakojamosios tautosakos, per 360 000 trumpųjų pasakymų, 654 000 kitokios medžiagos.

Fonoteka

Fonografo voleliai (1908–1949) – 108 vnt. (350 įrašų), fonografo plokštelės (1935–1949) – 1373 vnt. (apie 7000 įrašų), magnetofono juostos (1952–1994) – apie 5300 vnt. (beveik 260 000 įrašų), magnetofono kasetės (1971–2005) – apie 1000 vnt. (per 42 000 įrašų), skaitmeniniai mini diskeliai (2000–2005) – per 100 vnt. (daugiau kaip 120 val.).

Fototeka

Nuotraukos ir jų negatyvai (1907–2005) – per 8500 vnt.

Videoteka

Vaizdo įrašai (1995–2005) – per 100 valandų.

Elektroninis archyvas (1998–2005)

Duomenų bazės
Kompiuterinės rankraščių versijos
Skaitmenizuoti garso įrašai
Skaitmenizuotos nuotraukos
Virtualiosios sklaidos folkloro kūriniai

Turimas seniausias

rankraštis – apie 1800 m.,
nuotrauka – 1907 m.,
garso įrašas – 1908 m.

ISTORIJA

Tautosakos archyvo fondų pradžia sietina su Lietuvių mokslo draugijos (1907–1940) įkūrimu Vilniuje ir jos veikla. Draugijos pirmininkas dr. Jonas Basanavičius ir jos nariai skatino rinkti tautosaką, surinktą tautosakinę medžiagą stengėsi telkti į vieną vietą. 1908 m., įsigijus fonografo aparatą, buvo padaryti anksčiau tyvieji lietuvių liaudies melodijų įrašai. Pirmasis pasaulinis karas ir lenkų armijos Vilniaus krašto okupacija (1920 m.) prislopino draugijos veiklą, tačiau tautosaka ir toliau buvo renkama. LMD fonduose yra garsų lietuvių rašytojų bei visuomenės veikėjų – Jono Basanavičiaus, Antano Baranausko, Simono Daukanto, Žemaitės, Juozo Tumo-Vaižganto ir kt. – XIX a. ir XX a. pradžios tautosakos rankraščių.

Kadangi Vilniuje likę Lietuvių mokslo draugijos fondai nepriklausomos Lietuvos mokslininkams tapo nebe prieinami, žymūs Lietuvos kultūros veikėjai Vincas Krėvė-Mickevičius, Balys Sruoga ir Mykolas Biržiška 1930 m. įkūrė Tautosakos komisiją (1930–1935), kuri oficialiai rūpinosi, kad tautosaka būtų renkama, tvarkoma ir skelbiama. Dauguma dainų tada buvo užrašomos be melodijų, todėl 1934 m. buvo įsteigta Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti. Įsigijusi stacionarų fonografą, ji pradėjo įrašinėti instrumentines ir dainų melodijas.

1935 m. abi komisijos buvo sujungtos ir įkurtas Lietuvių tautosakos archyvas. Jam vadovavo jaunas, bet jau patyręs tautosakininkas dr. Jonas Balys. Lietuvių tautosakos archyvas buvo modernus mokslo centras, turėjęs reikiamos įrangos ir kvalifikuotų darbuotojų. Jų tyrinėjimai imta publikuoti Archyvo leidžiamame leidinyje „Tautosakos darbai“. Archyvo pagalbininkai buvo skatinti materialiai, suburtas gausus tautosakos rinkėjų būrys, todėl 1938 m. buvo pasiektas rekordas – gauta 80 000 kūrinių. Į Archyvą kviesti žymesni pateikėjai: dainininkai, muzikantai, pasakotojai, jų atliekami kūriniai buvo įrašomi į fonografo plokšteles.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, prasidėjo kitas Lietuvių tautosakos archyvo raidos etapas. Jo fondai buvo perkelti į atgautą Vilnių. Įtraukus į Lietuvių tautosakos archyvą Lietuvių mokslo draugijos fondus, bendra tautosakinė medžiaga sudarė apie 0,5 milijono vienetų. Pokariu atsidūręs Lietuvos istorijos institute,

archyvas buvo pervardytas *Lietuvių tautosakos rankraštynu*. 1952 m. jis atiteko Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, įsikūrusiam istoriniame Lietuvių mokslo draugijos pastate. Sovietų okupacijos metais folkloristų darbas varžytas marksistinės ideologijos, idėjiškai „netinkami“ kūriniai buvo atmetami arba dedami į specialųjį riboto naudojimo fondą.

Pokario metais Instituto mokslininkai ėmėsi sisteminti tautosaką. 1956 m. pradėtos sudarinėti tautosakos kūrinių kartotekos. Per daugelį metų sukurti pasakojamosios tautosakos, dainų tekstų ir melodijų, patarlių ir priežodžių, mįslių katalogai.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Institutas buvo padalytas į dvi institucijas: Lietuvių kalbos institutą ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą. Pastarajame institute atsidūrę Lietuvių tautosakos rankraštyno fondai papildyti stambiomis kolekcijomis: Zenono Slaviūno (per 20 000 vnt.), Stasio Paliulio (per 15 000 vnt.), Jurgio Dovydaičio (per 100 000 vnt.). Iš Jungtinių Amerikos Valstijų parvežta Juozo Būgos surinkta lietuvių emigrantų tautosaka (per 2000 vnt.), gauti Vilniaus pedagoginio universiteto studentų užrašyti tautosakos rinkiniai (apie 57 000 kūrinių). Dabar per metus gaunama vidutiniškai 15 000 naujų kūrinių. Tai Instituto darbuotojų ekspedicijose ir pavieniui sudaryti rinkiniai, įvairių kultūros ir mokymo įstaigų, kraštotyros entuziastų dovanos.

Turimą ir gaunamą medžiagą prižiūrėjo ir tvarkė ne vienas Instituto darbuotojas. Ypač ilgai šį darbą dirbo Klimas Viščinis ir Povilas Kriškčiūnas. Nuo 1994 m. Tautosakos archyvo skyriui vadovavo dr. Kostas Aleksynas, nuo 2002 m. jo vadovė yra dr. Rūta Žarskienė.

PUBLIKACIJOS

Instituto mokslininkai nuolat skelbia ir tiria Rankraštyne esančią medžiagą. Išleistos įvairių tautosakos žanrų rinktinės: „Lietuvių tautosaka“ (5 tomai, 1962–1968), „Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos“ (parengė Zenonas Slaviūnas; 3 tomai, 1958–1959) ir kt. 1970–1986 m. sisteminių folkloro katalogų pagrindu išleistos septynios Lietuvių liaudies dainų katalogo knygos, o 1999–2002 m. – trys Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo tomai (parengė Bronislava Kerbelytė). 1980 m. pradėti publikuoti fundamentiniai daugiatomiai sąvadai: jau yra išėję aštuoniolika „Lietuvių liaudies dainyno“ tomų (1980–2005), „Lietuvių patarlių ir priežodžių“ pirmasis tomas (2000), rengiama „Lietuvių pasakojamoji tautosaka“.

1992 m. akademiko Leonardo Saukos pastangomis atkurtas Lietuvių tautosakos archyvo periodinis leidinys „Tautosakos darbai“ (per metus išeina du tomai). Stambesni tautosakos tyrinėjimai skelbiami atskiromis monografijomis.

Pastaraisiais metais įvairių Lietuvos regionų liaudies dainų ir instrumentinės muzikos restauruoti įrašai skelbiami knygelių su kompaktine plokštele serijoje „1935–1941 m. fonografo įrašai“. Jau išleista „Suvalkijos dainos ir muzika“ (2003), „Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika“ (2004), „Žemaitijos dainos ir muzika“ (2005), kitąmet pasirodys „Dzūkijos dainos ir muzika“.

Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojai: (pirmoje eilėje iš kairės į dešinę) Rūta Žarskienė, Edmunda Janavičienė, Andžela Jakubynienė, Austė Nakienė, Gražina Kadzytė, (antroje eilėje) Mindaugas Karčemarskas, Skirmantas Sasnauskas, Eligija Garšvienė, Povilas Krikščiūnas, Irena Žilienė. *Miko Vaicekausko nuotrauka. 2005*

ŠIANDIENA

Nepriklausomybės metais pradėta aktyviai užrašinėti sovietmečiu draustus kūrinius: tremtinių ir rezistencijos, patriotines dainas, politinius anekdotus bei pasakojimus, religines tradicijas atspindinčią tautosaką. Gręžiamasi į visų socialinių sluoksnių, įvairaus amžiaus, profesijų ir luomų kūrybą. Susidomėta moderniosios komunikacijos folkloru, tokie kūriniai (ypač turintys daugialypės terpės efektų) kaupiami elektroniniame archyve. Į jį patenka ir kompiuterinės naujų rinkinių, nuotraukų, garso įrašų versijos. 1998 m. Rankraštyne pradėta kurti pirmoji garso įrašų duomenų bazė. Dabar jų kuriama netoli dešimtys.

Daugumą Rankraštyne saugomų dalykų jau būtina konservuoti ir restauruoti. Prieš gerą dešimtmetį imtasi kopijuoti labiau susidėvėjusius ir dažniau vartomus rankraščius. 2001 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pradėta ilgalaikė archyvinių garso įrašų išsaugojimo ir leidybos programa. Parėmus Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai, skaitmenizuoti senųjų fonografo plokštelių įrašai. Pradėti skaitmenizuoti magnetinėse juostose esantys įrašai, ieškoma galimybių prakalbinti ir seniausius Lietuvoje garso dokumentus – vaškinis volelius. Pradėtos skenuoti nuotraukos taip pat dedamos į elektroninį archyvą. Visų šių darbų tikslas – panaudojant savas ir Europos Sąjungos projektų siūlomas galimybes ir pasitelkiant šiuolaikines technologijas, išsaugoti unikalias lietuvių folkloro kolekcijas ir palengvinti jomis besinaudojančiųjų darbą.